

Тема 18

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ С.Ф. РУСОВОЇ ТА Г.Г. ВАЩЕНКА

18.1. С.Ф. Русова про національну систему освіти та виховання

Нинішній непевний час українського шкільництва та педагогіки сягає у 20—30-ті роки, коли тоталітарний режим обірвав процес відродження української національної системи освіти та виховання, що мав місце в УНР, та в період “українізації” в УРСР. “Марш мільйонів на шляху до української школи” було зупинено. Розпочався шалений наступ на здобутки української культури, освіти, науки. Школа була перетворена на засіб геноциду проти українців, головним завданням якого стала русифікація корінного населення, спотворення його національного світогляду, свідомості, характеру, відлучення від традицій, звичаїв, культури свого народу.

Активні просвітители, що виявили себе у процесі розбудови національної системи освіти і виховання, С.Ф. Русова, М.С. Грушевський, І.І. Огієнко, Н.Д. Полонська-Василенко і чимало інших зазнають переслідувань та принижень, їхні праці забороняються. Пізніше така ж доля спіткала видатного українського педагога Григорія Ващенко.

Сьогодні ми повертаємося до їхньої спадщини, яка є цінним дороговказом на шляху розбудови української національної школи. Цій проблемі присвятила своє життя Софія Федорівна Русова — видатний педагог, історик, письменниця, видавець, громад-

ський і політичний діяч України, світогляд якої склався у процесі спілкування з визначними діячами української культури: М. Старицьким, М. Лисенком, П. Чубинським, М. Драгомановим, В. Антоновичем, Русовим та ін.

С.Ф. Русова

Народилася Софія Русова (дівооче прізвище Ліндфорс) у 1856 р. у с. Олещня на Чернігівщині в аристократичній сім'ї. Її батьки були іноземного походження: батько, Федір Ліндфорс, шведського, а мати, Ганна Жерве, французького. Софія, зростаючи в українському середовищі, серцем і душею прийняла біль України і віддала всі свої сили на визволення її народу з темряви.

Педагогічну діяльність Софія розпочала у 1871 р. П'ятнадцятирічною дівчиною разом із сестрою Марією організувала перший у Києві український дитячий садок. Про цей період свого життя Софія згадувала: "Коли я подала моє прохання тодішньому попечителеві шкільної округи Антоновичеві, він з недовір'ям похитав головою: "Ви самі ще дитина... Хто ж вам довірить дітей". Але все ж дав свій дозвіл". З цього часу і аж до смерті (померла 1940 р. у Празі) вона невтомно і незрадливо працювала на ниві українського шкільництва.

Ким тільки не доводилося працювати С. Русовій: вихователем дитячого садка, вчителем школи, викладачем і професором на Вищих жіночих курсах, у Фребелівському педагогічному інституті в Києві, у Кам'янець-Подільському університеті (лектором педагогіки), професором педагогіки Українського педагогічного інституту імені М. Драгоманова у Празі. Вона була членом Української Центральної Ради, головою Департаменту дошкільної та позашкільної освіти в уряді УНР, фундатором жіночого руху в Україні, співробітником багатьох журналів, співзасновником Української педагогічної академії тощо.

Хоч якими б питаннями державної, наукової чи громадської діяльності займалася С.Ф. Русова, проблеми виховання і освіти української молоді у неї завжди були на першому плані. Дітей вона вважала найдорожчим скарбом, і тому постійно піклувалася про зростання майбутнього народу. Аналізуючи стан тодіш-

нього навчання української молоді, С. Русова гнівно засуджувала колоніальну систему освіти, яка калічила розум і душу дітей, кидала їх на розпутья. Школа засуджувалася нею як така, що не відповідає національному духовному складові українського народу, а народ зневірився у такій школі. З цієї причини С.Ф. Русова все своє життя присвятила пошукам шляхів створення і розбудови української національної школи. Куди б не кидало її життя — працюючи на Чернігівщині, в Києві, Кам'янець-Подільському, перебуваючи в еміграції, педагог-просвітитель відкриває нові школи, дитячі садки, в яких навчає дітей, допомагає вчителям та вихователям по-новому підійти до виховної справи. Прикладом творчого, мистецького розуміння освітнього процесу є створені нею український буквар, читанка, посібники з географії Європи, географії позаєвропейських країн тощо.

Перу Софії Русової належать фундаментальні праці з педагогіки: “Дошкільне виховання”, “Теорія і практика дошкільного виховання”, “Дидактика”, “Сучасні течії в новій педагогіці”, “Роль жінки в дошкільному вихованні”, “Моральні завдання сучасної школи”, “Єдина діяльна (трудова) школа”, “Нова школа” та ін.

Багато педагогічних творів С.Ф. Русової досі не опубліковано. Одні лише назви цих праць становлять довжелезний список; серед них найбільш фундаментальними є “Соціальне виховання, його значення в громадському житті”, “Практичні поради до виховання дітей”, “Національна школа у різних народів”, “Середньовічні університети”.

Рукописи книг С.Ф. Русової “конають” у колись головному архіві України, досі залишаючись невідомими українському читачеві. Дивна доля дивної жінки, унікального педагога ще не знайшла свого літописця, котрий проаналізував би її, бо кілька статей про С.Ф. Русову ще не створюють її творчого педагогічного портрета¹, а ми, її нащадки, “безмежно вдячні” цій прекрасній жінці, яка не злякалася в'язниць і утисків, не спинилася на вихованні лише своїх дітей, а їх було четверо. Зазначимо, що за “українофільську діяльність”, як писала сама С.Ф. Русова, її не раз заарештовували. Зокрема, двічі вона сиділа у київській Лук'янівській в'язниці, а також у Катеринославі та Харкові. Ми вдячні їй за ту педагогічну спадщину, що, безумовно, принесе велику

¹ Дацюк Г. Софія, бо мудра // Початкова шк. — 1992. — № 1; Проскура О. Софія Русова — талановита дочка України // Початкова шк. — 1993. — № 3.

користь працівникам дошкільного виховання, вчителям і широкій педагогічній громадськості¹.

Її невтомна педагогічна, наукова та громадська діяльність була спрямована на розробку концепції національної освіти і виховання. Українська національна школа, на думку С.Ф. Русової, має на меті виховати українськими засобами розумну, працьовиту дитину, не відірвану від свого рідного народу, а навпаки — пов'язану з ним пошаною до всього свого, знаннями того, серед чого вона виростає.

З таких дітей Україна справді мала б рідних синів — щирих робітників на ниві народній, творців її майбутньої літописної долі. Отже, національна система освіти і виховання має формувати національно свідомих громадян української держави. Ці переконання С.Ф. Русової стали нормою її життя, науковою позицією, мірилом справжньої духовної цінності.

На жаль, і в умовах незалежної суверенної України часто здійснюється безнаціональне виховання, що веде до подальшого духовного занепаду та, за висловом О. Потебні, “спідління нації”.

С.Ф. Русова наполягала, щоб виховання розпочиналося з народження дитини. Засобами колискової, забавлянок, народних казок, ігор, пісень, лічилок, загадок тощо мають здійснюватися прилучення дітей до національної культури та етнізація особистості. Педагог стверджує: “Нація народжується коло дитячої колиски, лише на рідному ґрунті, серед рідного слова, пісні здатна вирости національно свідомою дитина”. Найдієвішим засобом національного виховання Русова визнає рідне слово. Саме через слово дитина сприймає духовні цінності народу, його світобачення та світосприймання, здійснюється її художньо-образне мислення, засвоюються нею мораль, історичний досвід народу тощо.

У системі національної освіти і виховання Софія Русова надзвичайну увагу приділяла дошкільному вихованню, яке, на її думку, є мостом, що перекидається між школою і родиною. Саме в цей період закладаються цільність особистості, її устремління, нахили. Коли дитячий “ранок”, пише С.Ф. Русова, проходить за несприятливих обставин, дитина виростає слабкою, з хисткою волею й небезпечними нахилами.

У своїх працях “Націоналізація дошкільного виховання”, “В дитячому садку”, “Дошкільне виховання” та ін. С.Ф. Русова гли-

¹ Калениченко Н.П., Копиленко Н.Б. Софія Русова // Рідна шк. — 1991. — № 12. — С. 71.

боко розробляє методику навчання та виховання дітей: досліджує проблеми розвитку мови і мовного навчання, науки чисел, морально-соціального виховання, підготовки педагогічних кадрів (садівниць) тощо.

Не применшуючи ролі дошкільного виховання, Русова виключне значення у зрощуванні дітей надає матері, називаючи її найкращим керманичем, природною вихователькою.

С.Ф. Русова не визнає альтернативи національному вихованню, вважаючи, що тільки національне виховання забезпечує кожній нації найширшу демократизацію освіти. Вона прагне, щоб педагог не був скутий догматичними циркулярами, якими визначаються зміст освіти та добір методів навчання. Вчитель має бути розкутим і самостійним у складанні навчальної програми, у використанні форм та методів навчальної діяльності.

Головним завданням педагога С.Ф. Русова вважає розвиток самостійності дитини. Треба "не вчити дитину, не давати їй готове знання, хоч би й саме початкове, а більш усього збудити в дитині її духовні сили, розворушити цікавість, виховати її почуття, — щоб очі дитини вмiли бачити, вуха дослухатися до всього, рученята вмiли заходжуватися й коло олівців, і коло ножиць, і коло глини, й коло паперу".

С.Ф. Русова категорично засуджує бездумну сувору шкільну дисципліну, виступає за панування в навчальному закладі жвавого настрою, веселості, поваги, уваги і любові до дітей.

С.Ф. Русова переконана в тому, що в рідній школі розкриватимуться всі природні задатки дитини, яка набуватиме гармонійного розвитку. Це можливо за умов, якщо виховання буде індивідуальним, пристосованим до природи дитини; національним; відповідатиме соціально-культурним вимогам життя; буде вільним, незалежним від певних вимог на ґрунті громадської організації.

Рідна, українська, школа, на думку С.Ф. Русової, є першою політичною і соціально-педагогічною вимогою кожного народу, який скидає з себе ланцюги гніту, скидає ту кригу байдужості, якою скуто було його серце за часів утисків і пригноблення вільної думки, його національної свідомості. Варто прислухатися до цієї позиції видатного педагога і державного діяча і в наш час, бо неухага держави до розбудови національної школи сьогодні гальмує розвиток самої держави.

У демократичній рідній школі весь зміст освіти й організація навчання мають відповідати національним інтересам, врахо-

увати освітні традиції українського народу, здобутки національної культури, особливості української дитини. Остання, підкреслює С.Ф. Русова, не дуже експансивна, вона занадто вразлива й часто-густо ховається од інших своїми переживаннями; до неї треба підходити з ласкою, привернути її до себе повагою до її індивідуальності, треба збудити її цікавість; тоді виявиться талановита вдача дитини й озветься її глибока чулисть.

Педагог постійно нагадує вчителям про необхідність врахування індивідуальних особливостей дітей. Образно порівнюючи дітей із кущами в саду, вона підкреслює, що як серед розмаїття кущів немає двох однакових, так і всі діти різняться між собою почуттями, думками, характерами, здібностями. Вчитель та батьки мають знати своїх вихованців різнобічно і розвивати їхні духовні та фізичні сили.

С.Ф. Русова розглядає навчально-виховний процес у його єдності, вважаючи, наприклад, що виховувати моральні якості окремо неможливо. На її думку моральним вихованням має бути перейняте все навчання, все життя.

Провідним методом виховання С.Ф. Русова вважає гідний для наслідування приклад дорослих і всіх тих, з ким спілкується дитина. У зв'язку з цим, вважає вона, треба, щоб вихованці у своєму оточенні бачили якнайбільше добра і краси.

Дитина має зростати не пасивним спостерігачем довкілля, а усвідомлювати свої і чужі вчинки шляхом обмірковування, самоаналізу. Вчитель, батьки повинні використовувати кожний випадок боротьби між злом і добром, аби виробити в дітях власні судження, давати змогу в різних обставинах життя виявляти свою "мужність, добре серце і правдиве поведження".

С.Ф. Русова рішуче відкидає твердження шовіністів про те, що національне виховання приведе український народ до самоізоляції від європейського і світового культурного процесу. І в наш час ці ж спекуляції мають місце з боку різного роду псевдоінтернаціоналістів. Ніби передбачаючи таке, С.Ф. Русова дає їм обґрунтовану відповідь: "Національне виховання забезпечує кожній нації найширшу демократизацію освіти, коли його творчі сили не будуть покалічені, а навпаки — дадуть нові оригінальні, самобутні скарби задля вселюдського поступу: воно через пошану і любов до свого народу виховує в дітях пошану і любов до других народів і тим приведе нас не до вузького відокремлення, а до широкого єднання й світового порозуміння між народами і націями".

Аналізуючи світовий досвід шкільництва, С.Ф. Русова доходить висновку, що прогресують ті народи, які збудували добре організовану національну школу. За приклад вона ставить народи Німеччини, Англії, Японії, які краще за інших вичерпали у своєму вихованні власні глибокі національні скарби і надали вільний розвиток національній психології. У таких державах національне виховання виробляє у дитини, стверджує С.Ф. Русова, не подвійну хистку моральність, а міцну, цільну особу. Провідне місце у навчанні, фізичному і духовному зростанні дітей С.Ф. Русова надає народному вчителю. Він має бути національно свідомим українцем, що володіє високим рівнем культури, педагогічними надбаннями попередніх поколінь педагогів, скарбами народної педагогіки, здатний творчо використовувати їх на практиці. Просвітитель застерігала вчителів від рутинерства, формалізму, казенної дисципліни. Носій добра і краси, вчитель ніколи не вживає щодо дітей кари або погроз. На переконання педагога, любов до дітей — той ґрунт, на якому виховання досягає своїх завдань.

С.Ф. Русову дуже хвилювала політична і соціальна незахищеність українського вчителя. Постійна матеріальна скрута, переслідування, безправність у всіх сферах життя негативно позначаються на його загальнокультурному і професійному рівні. Такий вчитель мало що може зарадити у виховній справі. Суспільство має створити для вчителя такі умови, щоб він не на словах, а на ділі почувався вільним, щасливим, незалежним у правовому й економічному становищі. Тоді він матиме можливість на творчість, демократизм, у своїх діях здійснюватиме людинотворчу місію в суспільстві.

Концепція національної системи освіти і виховання С.Ф. Русової має надзвичайну актуальність для розбудови незалежної Української держави. Нею керуються держава і суспільство у розв'язанні сучасних проблем вдосконалення діяльності системи національної освіти і виховання в Україні.

Заповітом і наказом звучить звернення С.Ф. Русової до сучасного покоління: "...Народ, що не має своєї школи, попасає задніх, йому замкнено двері до пишного розвитку своїх культурних сил, він засуджений на пригноблене становище, на постійне вживання чужого хліба; живе він не по своїй живій думці, а чужим розумом. Такому народові, який не має своєї школи й не дбає про неї, призначені економічні злидні й культурна смерть. Ось через що сучасним гаслом усякого свідомого українця мусить бути завдання: рідна школа на Україні".

18.2. Г.Г. Ващенко про національне виховання української молоді

Г.Г. Ващенко

Дивовижною, як і у більшості талановитих національних педагогів, чий талант розквітнув напередодні виникнення й утвердження Української Народної Республіки, є доля одного з творців української виховно-освітньої системи професора Григорія Григоровича Ващенка (1878—1967). Вітчизняні історики педагогіки у своєму розпорядженні практично не мають достовірних джерел про життя, теоретичну і практичну діяльність колись популярного

в Україні педагога, який повертається на Батьківщину завдяки першим публікаціям віце-президента координаційного осередку українських громадських центральних установ у Європі Омеяна Коваля¹ (Брюссель) та німецького дослідника творчої спадщини А.С. Макаренка і його сучасників Гьотца Хіллінга (Марбург)², адже саме в еміграції провів значну частину свого життя Г.Г. Ващенко.

Виходячи з цих умов і доводиться будувати розвідку про життя, теоретичну і педагогічну діяльність професора Г.Г. Ващенка за зарубіжними авторами.

Народився Григорій Ващенко 23 квітня 1878 р. в селі Богданівка на Полтавщині. Батько його походив з козацько-дворянської родини, а мати була колишньою селянкою-кріпачкою. Це стало причиною родинних драм, що й зумовило розлуку з батьками і змусило молодого Григорія самостійно заробляти собі на прожиток, а водночас і вчитися.

Вже з десяти років Григорія Ващенка було віддано до Волинської духовної семінарії, а по її закінченні — до Полтавської

¹ Коваль О. Григорій Ващенко — творець української виховно-освітньої системи // Рідна шк. — 1993. — № 3; Його ж. Передмова // Ващенко Г. Виховний ідеал: Підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків. — Полтава, 1994.

² Хіллінг Г. (Марбург, Німеччина) "Мазепинець" Ващенко про "Яничара" Макаренка: Взаємини відомих українських педагогів // Рідна шк. — 1995. — № 6.

духовної семінарії, котру закінчив 1898 р. В тій семінарії панував дух національної свідомості, а найближчими друзями Григорія були Симон Петлюра, Олександр Щапотієв та ін., у майбутньому визначні українські діячі.

У 1899—1903 рр. він навчався в Московській богословській академії, по закінченню якої відмовився стати священиком, присвятивши своє життя педагогічній діяльності.

Г. Ващенко вчителював у Полтавській єпархіальній жіночій школі, потім викладав у духовній школі в Кутаїсі (Грузія), та 1911 р. повернувся в Україну і навчав дітей у середніх школах Тульчина та Ромнів.

Людина непересічна, різнобічних талантів, він залишив вагомий слід і в художній прозі, поезії та драматургії: оповідання "Німії" (1900 р.), поема "Сіндорта" (1902 р.), поетична збірка "Пісня в кайданах" (1907 р.), п'єса "Сліпий" (1909 р.), збірка художніх творів "До ґрунту" (1911 р.) та ін., що в той час викликали схвальний відгук критики і громадськості.

З поваленням самодержавства в 1917 р. Григорій Ващенко поринає в національно-громадську роботу і, зокрема, у творення рідного шкільництва. У той час з ініціативи товариства "Шкільна освіта", — зазначає Омелян Коваль, — майже по всіх містах України виникають спеціальні учительські курси, і в організуванні тих курсів Г. Ващенко не шкодує сил і знань. Прилуки, Ромни, Хорол — терен його діяльності¹.

Повернувшись до Полтави, він працює викладачем учительського інституту і водночас директором учительської семінарії, яка тоді працювала на так званій Шведській Горі.

У 1918 р. в Полтаві створено Український університет, у якому Г. Ващенко стає доцентом-викладачем. 1918—1920 рр. — це роки мужньої боротьби Григорія Григоровича за українську національну культуру й українську школу. За це Г. Ващенко арештувала денікінська влада у 1919 р., і тільки завдяки впливовим особам йому вдалося уникнути смерті. З приходом червоних і з ліквідацією семінарії на Шведській Горі Г. Ващенко перейшов працювати в містечко Білики, де йому вдалося поставити на високому рівні навчання в національному дусі. Однак уже в 1923 р. йому довелося покинути школу в Біликах: до

¹ Коваль О. Григорій Ващенко — творець української виховно-освітньої системи // Рідна шк. — 1993. — № 3.

його виховної діяльності почали приглядатися партійно-комсомольські органи, і справа опинилася в суді. Користуючись із відстрочення суду, Г. Ващенко втік до Полтави і врятував своє життя.

1927 р. Г.Г. Ващенко стає професором і керівником (завідувачем) кафедри педагогіки Полтавського педагогічного інституту. В цей період він пише першу фундаментальну працю, яка багато років не втрачає своєї актуальності, — “Загальні методи навчання”. Через чотири роки, в 1933-му голодоморному році, цей твір кваліфіковано як прояв українського буржуазного націоналізму, “визнано шкідливим, заборонено і вилучено з ужитку”.

Після двох з половиною років безробіття професор Г. Ващенко був змушений залишити Україну й переїхати до Сталінграда, де з вересня 1936 р. одержав роботу в Сталінградському педагогічному інституті. До Полтави він повернувся у 1940 р. і відновив працю керівника аспірантської групи, а також очолив кафедру педагогіки.

На тій посаді застала його Друга світова війна. За німецької окупації професор Г. Ващенко був редактором української газети в Полтаві. У 1943 р. виїхав до Києва, звідки подався у дальшу еміграцію і в 1945 р. разом із сім'єю опинився у баварській столиці, в Мюнхені. Це місто стало центром наукового і політичного життя української еміграції. Професор Г. Ващенко обійняв посаду професора педагогіки в Українському вільному університеті, а в 1950 р. був обраний на пост ректора Богословської академії¹.

1946 р. за кордоном відновлюється Спілка української молоді (СУМ), хрещеним батьком якої стає професор Г.Г. Ващенко, який співробітничав з Українською вільною академією наук, у Науковому товаристві імені Тараса Шевченка, в українських емігрантських (зарубіжних) виданнях “Українська трибуна”, “Український самостійник”, “Шлях перемоги”, “Визвольний шлях”.

Будучи глибоко релігійним і толерантним до інших віровизнань, Г. Ващенко рішуче виступав проти тієї української преси, що намагалася підсилювати ворожнечу між українцями православними і католиками. Він обстоював думку, що між цими віро-

¹ Коваль О. Григорій Ващенко — творець української виховно-освітньої системи // Рідна шк. — 1993. — № 3.

визнаннями немає суттєвої різниці і що обидва мають заслуги перед українським народом у збереженні української народності. Основним завданням національних церков є забезпечити своїх вірних служителів єдино правильного гасла: “Бог і Україна”. Сенат Богословської академії присвоїв йому почесне звання доктора “гоноріс кавза”¹.

Г.Г. Ващенко створив низку праць з історії науки в колишньому СРСР. До таких праць належать “Психологія в СРСР” (1953 р.), “Основні лінії розвитку совітської педагогіки і школи” та ін., які засвідчили безкомпромісне ставлення професора Г.Г. Ващенко до питань української науки, політики уряду щодо педагогіки і психології.

Г.Г. Ващенко в історії української педагогіки посідає особливе місце як автор досліджень, які в такому обсязі й з таких позицій ще не розроблялися. Це передусім “Виховний ідеал”, “Система навчання”, “Виховання любові до Батьківщини”, “Організаційні форми навчання”, “Виховна роль мистецтва”, “Засади естетичного виховання”, “Тіловиховання як виховання волі і характеру” та ін.

Зарубіжні дослідники життя і творчості професора Г.Г. Ващенко вважають його творцем повного курсу української національної педагогіки, яка відповідає духові рідного народу, випереджаючи час, свідчить про невичерпні етнопедагогічні можливості українців.

У критиці стану освіти в СРСР Г. Ващенко окреслив парадоксальність ідей про безкласовість радянського суспільства і водночас формування нових класів та кастовості, інакше кажучи, поворот до дореволюційного стану. Ващенко в основу системи освіти в самостійній Україні ставить подолання більшовицької системи, її тоталітарного характеру, що спрямовували освіту і виховання підростаючого покоління як знаряддя у боротьбі за опанування світу. Г. Ващенко рішуче виступав проти методів рефлексології, поширених у СРСР, у тому числі й в Україні, у вихованні молоді, вважаючи їх насильством над психічними процесами людини. “До того ж у виховній системі України були відсутні національні моменти, — констатує Г.Г. Ващенко, — що призвело до денационалізації, а при тому робився наголос на вихо-

¹ Коваль О. Григорій Ващенко — творець української виховно-освітньої системи // Рідна шк. — 1993. — № 3.

ванні інтернаціоналізму в його російському розумінні. Нарешті, освіта в УРСР була позбавлена елементів гуманістичних наук і зводилася до технічно-професійного характеру, про що дбали школи соціального виховання і професійного спрямування¹.

Така система освіти не могла відповідати потребам українського народу, який століттями плекав духовні цінності, що втілювалися в його високій культурі, літературі і мистецтві, а також стали основними складниками побуту широких народних мас.

Виходячи з цього, Г. Ващенко будує українську національну систему освіти, головними елементами якої є такі: її ідеалістичне світосприймання, яке відкидає більшовизм з його матеріалізмом і атеїзмом; християнська мораль як основа родини і здорового суспільства; високий рівень педагогічних наук, що мають у минулому світлі сторінки письменництва княжої доби, "Повчання дітям" Володимира Мономаха, філософські вчення Григорія Сковороди, учнів Могиллянської академії, твори геніального педагога К. Ушинського та ін.; організація педагогічних досліджень і розбудова педагогічних станцій і лабораторій; видання педагогічних творів, шкільних підручників, літератури для молоді різного віку має бути на найвищому мистецькому і технічному рівні.

Професор Г.Г. Ващенко до системи національного виховання включав родинне (сімейне) виховання як органічну її підсистему здебільшого з позиції етнопедагогіки і етнопсихології, хоча таких термінів не вживав.

Г. Ващенко пропонує прийняти таку структуру для системи освіти у вільній Україні.

1. Переддошкільне і дошкільне виховання: материнський догляд або ясла (до трьох років), дитячий садок (від трьох до шести років).

2. Початкова школа (від шести до 14 років).

3. Середня школа: класична гімназія, реальна школа, середні технічні школи, учительська семінарія, середня агрономічна школа, середня медична школа (від 14 до 18 років).

4. Висока школа: університет, високі технічні школи, педагогічний інститут, академія мистецтв, консерваторія, військова академія (від 18 до 22—23 років).

5. Позашкільна освіта.

¹ Коваль О. Григорій Ващенко — творець української виховно-освітньої системи // Рідна шк. — 1993. — № 3.

6. Науково-дослідні установи: академія наук, академія педагогічних наук.

Уважний аналіз створеної Г.Г. Ващенком структури системи освіти у вільній Україні свідчить, що вона в цілому, з урахуванням стану тогочасної відбудови державності, задовольняла б всі потреби державотворення.

Професор Г.Г. Ващенко у своїх працях багато уваги приділяв проблемам виховного ідеалу як меті виховання. В основу виховного ідеалу він поклав загальнолюдські та національні цінності, моральні закони творення добра і боротьби зі злом, за побудову справедливого ладу, виплеканого на любові та красі.

Ці моральні цінності Г.Г. Ващенко виводить з християнської віри і релігії.

Така спільність, за переконаннями Г. Ващенка, веде людину до виконання подвійної високої мети: служіння Богові й своїй нації. Причому служіння Богові професор Г. Ващенко стверджує як служіння абсолютній Правді, Красі, Справедливості й Любові, а нації як реальній земній спільноті, в якій ці абсолютні wartości мають знайти своє втілення¹.

У підручнику для педагогів, виховників, молоді і батьків "Виховний ідеал" професор Г.Г. Ващенко характеризує різноманітні виховні ідеали, зокрема глибоко аналізує ідеал більшовицький, ідеал націонал-соціалістичного виховання, показує знак рівності між ними як породженням тоталітарних систем.

Критика більшовицького виховного ідеалу Григорієм Ващенком торкається головних тез класової боротьби і комуністичної моралі, які вимагають виховання певних рис характеру для втілення в життя. Це і є проявом безумовної вірності вченню марксизму-ленінізму на рівні свого роду релігії, що відзначалася ще більшим догматизмом і нетерпимістю до інших. Досить згадати партійні чистки за різноманітні прояви самостійного мислення або ж ухили, що завершувалися арештами, засланнями, розстрілами, позбавленням громадянських прав.

Г. Ващенко ототожнює колишній російський і радянський патріотизм за своєю реакційною сутністю, адже фактично виховувалась любов до імперії (російської царської і радянської більшовицької). Обидва ідеали, що впливають із патріотизму російського та радянського, не мають суттєвої різниці, бо у своїй

¹ Коваль О. Григорій Ващенко — творець української виховно-освітньої системи // Рідна шк. — 1993. — № 3. — С. 3—4.

основі містять великодержавний шовінізм, зрощені на ньому і виплекані ним.

Інакше кажучи, радянський патріотизм передбачав (вимагав) безоглядну вірність (відданість) рішенням комуністичної партії, її ЦК, вождів, а це, як довела історія, найчастіше було спрямовано проти власного народу.

Розвінчуючи реакційну сутність більшовицького та націонал-соціалістичного ідеалів виховання, Г. Ващенко протиставляє їм український виховний ідеал. Зведений ним виховний ідеал українця ґрунтується на двох головних принципах: виховання людини на засадах християнської моралі та на здобутках духовності українського народу. Власне ці принципи склалися упродовж століть і є традиційними в житті та побуті українського народу. Традиційними в українського народу є працелюбність, правдивість, жертвна любов до України, людяність, щиросердність і гостинність, вірність і відданість, оптимістичність, замилювання до краси і мистецької творчості, до музики, співу, танців; вірність у коханні, статевая стриманість і здоровий сімейний побут тощо. Ці риси є основою української ментальності.

Український ідеал формувався протягом багатьох століть, поступово накопичуючи нові й нові якості, ніби зводячи своєрідну піраміду, в основу (фундамент) якої покладено риси княжих дружинників, для яких честь і слава України-Русі були чеснотами лицарства, готового на нові подвиги.

“Ці риси були передані в козацьку епоху нашої історії і відновлені в часи визвольних змагань 1917—1920 рр., а в найновішому часі — в героїській боротьбі ОУН-УПА проти двох окупантів України — червоного і коричневого. Ця героїська постава характеризує також засланих борців на більшовицьку каторгу в заполярні холодні простори, де були організовані страйки, незважаючи на жорстокі репресії поліційного управління гулагів. Воркута, Колима, Норильськ і Кінгір, де під гусеницями танків було розчавлено 500 українських жінок. Це ті елементи, котрі складаються у виховний ідеал української людини. Коли в нас відтвориться тип княжого дружинника, тип волелюбного козацтва й новітнього воїна УПА, готового до захисту своєї батьківщини і її держави, то майбутнє України буде гідне великої культурної нації”¹.

¹ Коваль О. Григорій Ващенко — творець української виховно-освітньої системи // Рідна шк. — 1993. — № 3. — С. 5.

Народнописаний здобуток України, її оксамитові багатства, що становлять золотий фонд виховного ідеалу, знав, любив і цінував професор Г.Г. Ващенко, вважаючи, що фольклор і художні твори класиків української літератури, мистецтва, разом узяті, розкривають ідеал людини, власне, ідеал українця від давніх часів княжої доби до сьогодення.

Свій славнозвісний підручник "Виховний ідеал" професор Г.Г. Ващенко завершує словами: "Плакаючи свої кращі традиції, борючись за свою самостійну державу, українська молодь разом з тим мусить не тільки плакати загальнолюдські ідеали, а й активно боротись за них.... Віримо, що ця боротьба закінчиться перемогою Правди і Добра"¹.

Педагог-гуманіст мріяв про той час, коли на зміну антинародній системі виховання прийде національна, діяльність якої набуде людино- і державотворчий характер. Метою виховання у вільній Україні має бути благо і щастя Батьківщини. Під благом Батьківщини Г.Г. Ващенко розумів такі чинники.

1. Державна незалежність, можливість для українського народу вільно творити своє політичне, соціальне, господарське і релігійне життя.

2. Об'єднання всіх українців, незалежно від їх територіального походження, церковної належності, соціального стану і т. ін., в одну спільноту, перейняту єдиним творчим прагненням і високим патріотизмом.

3. Справедливий державний устрій, який би підтримував лад у суспільстві і водночас забезпечував особисті права й волю кожного громадянина та сприяв розвиткові й прояву його здібностей, спрямованих у бік громадського добра.

4. Справедливий соціальний устрій, за якого зникла б і неможливою була боротьба між окремими групами суспільства.

5. Високий рівень народного господарства й справедлива його організація, що забезпечувала б матеріальний добробут всіх громадян, була б позбавлена елементів експлуатації.

6. Розквіт духовної культури українського народу, науки, мистецтва, освіти. Піднесення її на такий рівень, щоб Україна стала передовою країною у світі.

7. Високий релігійно-моральний рівень українського народу, реалізація в житті вчення Христа.

¹ Ващенко Г. Виховний ідеал. — Полтава, 1994. — С. 190.

8. Високий рівень здоров'я українського народу, зведення до мінімуму всяких посеред нього хвороб і виродження¹.

Такою хотів бачити Україну її великий патріот Г.Г. Ващенко. Такою вона мусить стати зусиллями молодих поколінь українців, вихованих системою національної освіти і виховання, на розбудову якої віддано і безкорисливо працював педагог.

Сучасна педагогічна громадськість, і зокрема учительська молодь, наслідуючи заповіді Г.Г. Ващенка, цього відданого Україні вченого, творця вітчизняної виховної системи, вшановує пам'ять звитяжця, беручи участь у діяльності Українського педагогічного товариства імені Григорія Ващенка², вивчає творчий спадок одного з найзначніших вчених-педагогів України, прагне втілити у практику відбудови національної школи незалежної держави найсуттєвіше з того, що нині допомагає зводити національну систему виховання та освіти української молоді.

Контрольні запитання і завдання

1. Чому С.Ф. Русова увійшла до історії як фундатор вітчизняної теорії і методики дошкільного виховання?

2. Чи не заперечує національна система освіти та виховання, розроблена С.Ф. Русовою, прилучення молоді до здобутків "загальнолюдської" культури? Мотивуйте свою відповідь.

3. У чому полягають спільність і відмінність поглядів С.Ф. Русової і Г.Г. Ващенка на українську виховно-освітню систему? Доведіть свої судження на прикладах.

4. Ще раз перечитайте "Виховний ідеал" Григорія Ващенка. Використовуючи другу частину цієї праці, складіть схему змісту Українського національного виховного ідеалу.

Література для самостійного опрацювання

Ващенко Г. Виховний ідеал: Підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків. — Полтава, 1994; Його ж. Загальні методи навчання. — К., 1997; Його ж. Служба Богові і Батьківщині // Рідна шк. — 1992. —

¹ Ващенко Г. Виховний ідеал. — Полтава, 1994. — С. 174—175.

² Текст проекту Статуту Українського педагогічного товариства імені Григорія Ващенка обговорено і затверджено учасниками семінару "Відбудова українського шкільництва та системи виховання українського юнацтва", проведеного Конгресом українських націоналістів 7 серпня 1993 р. в м. Києві.

№ 2, 3—4; *Його ж.* Традиційний український ідеал людини в контексті народної поезії та літератури // Нар. творчість та етнографія. — 1995. — № 2—3.

Всеукраїнське педагогічне товариство імені Григорія Ващенко // Освіта: Спецвип.-посіб. — 1995. — № 47.

Гентош О. Ім'я повертається. З нагоди 120-річчя Григорія Ващенко // Освіта. — 1998. — 24 червня — 7 липня. — С. 10—11.

Дацюк Г. Софія. Бо мудра // Початкова шк. — 1992. — № 1.

Зайченко І. Педагогічне кредо. З нагоди 120-річчя Григорія Ващенко // Освіта. — 1998. — 24 червня — 7 липня. — С. 10—11.

Калениченко Н.П., Копиленко Н.Б. Софія Русова // Рідна шк. — 1991. — № 12.

Качкан В.А. Просвітницький вогонь Софії Русової // Українське народознавство в іменах. — К., 1994.

Русова С. Україна у творах її письменників // Початкова шк. — 1992. — № 1, 3—4; *Її ж.* Мої спомини. — К., 1996.

Стельмахович М. Педагогіка великого українця // Освіта. — 1998. — 8—15 квітня. — № 26—27. — С. 2.

Чередниченко Д. Софія Русова і сучасна школа // Укр. мова і література в школі. — 1992. — № 1.